

درس فارغ فقه استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: فقه رمز ارزها

تاریخ: ۲۲ آذر ۱۴۰۱

موضوع جزئی: ۱. پول - اهمیت شناخت ماهیت پول - ویژگی‌های پول - موارد اتفاق و مورد اختلاف

مصادف با: ۱۸ جمادی الاول ۱۴۴۴

جلسه: ۱۶

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

اهمیت شناخت ماهیت پول

عرض شد پول دارای خصوصیتی است که این خصوصیات تقریباً مورد وفاق است، لکن در بعضی موارد آن اختلاف است. ما به وظایف و کارکردهای پول اشاره کردیم؛ البته تعریف و بیان ماهیت پول چه بسا از دید اقتصاددانان خیلی مهم نیست، اما از دید فقه پژوهان و فقها دارای اهمیت است. آنچه اقتصاددانان به دنبال آن هستند، بیشتر کارکردها و وظایف پول است؛ اینکه پول چه نقشی در اقتصاد دارد و چه کارکردهایی را باید از آن انتظار داشت؛ اما اینکه این پول - مخصوصاً پول امروزی - چیست و ماهیت آن کدام است، چندان برای اقتصاددانان اهمیتی ندارد؛ ولی ما باید به ماهیت و چیستی پول واقف شویم، چون اگر حقیقت و ماهیت پول معلوم نشود، آنگاه احکامی که می‌خواهیم بر پول مترتب کنیم، با هم ناسازگار خواهد شد. پس اگر ما در مورد ماهیت و چیستی پول موظف هستیم بحث کنیم، برای آن است که آثاری بر آن مترتب می‌شود و تطبیقاتی باید اینجا صورت بگیرد که بدون آشنایی با چیستی پول، به نتیجه خوبی نخواهیم رسید.

همانطور که قبلاً اشاره شد، در مورد پول سؤالات و پرسش‌های بسیاری مطرح است؛ اگر بخواهیم فهرستی از این پرسش‌ها بیان کنیم، خیلی سؤالات را می‌توان ذکر کرد؛ ما به بعضی از اینها در گذشته اشاره کردیم. مهم‌ترین پرسش‌هایی که درباره پول مطرح می‌شود، مثلاً این است که پول مثلی است یا قیمی؛ این نتیجه‌اش در خیلی از مسائل دیگر اثرگذار است. اینکه جبران کاهش ارزش پول لازم است یا نه، خود این یک مسأله بسیار کلیدی است. این روزها مخصوصاً همه دنیا و در کشور ما بیشتر با این مشکل و مسأله مواجه هستند که ارزش پول کاهش پیدا می‌کند. اینجا بحث است که آیا این کاهش توسط کسانی که به نوعی درگیر این مسأله شده‌اند باید جبران شود؟ این در مورد مسأله مهریه، در مورد مسأله قرض، در مورد پول‌هایی که مردم در بانک‌ها می‌گذارند، قابل بحث است. لذا طیف وسیعی از امور را در برمی‌گیرد؛ یا مثلاً اینکه آیا خرید و فروش پول جایز است یا نه؛ آیا بانک‌های مرکزی در کشورها حق انتشار پول و چاپ اسکناس را به هر اندازه و به هر شکلی دارند یا نه؛ اینها نمونه‌هایی از مسائلی است که پیرامون پول مطرح است؛ ده‌ها مسأله دیگر در همین رابطه قابل ذکر است. پاسخ به این پرسش‌ها از منظر فقهی در درجه اول متوقف بر شناخت ماهیت پول است؛ آنچه تا به حال درباره پول گفتیم، تقریباً یک تعریف اجمالی از پول بود. همچنین تاریخچه و سیر تطورات پول را بیان کردیم، انواع پول را برشمردیم و درباره پشتوانه پول مطالبی را ارائه کردیم. اما حقیقت و ماهیت پول همچنان مبهم و نیازمند توضیح است. بر این اساس ما برخی از ویژگی‌های پول و مقومات این ماهیت را مرور می‌کنیم که البته در مورد بعضی از این امور اختلافی وجود ندارد، اما در مورد بعضی از آنها

اختلافات اساسی وجود دارد.

ویژگی‌های پول

الف. ویژگی‌های مورد اتفاق

با توجه به مطالبی که تا به حال درباره پول گفته شد، چند امر واضح و روشن است؛ یعنی این امور را می‌توانیم به عنوان مختصات و ویژگی‌های پول ذکر کنیم.

۱. اینکه پول چیزی است که در عوض کالا یا خدمات قرار می‌گیرد؛ این خصوصیت مورد وفاق است.

۲. در بستر جامعه و جمع ارزش دارد؛ اگر در جامعه‌ای برای یک پول ارزش قائل باشند، آنگاه این می‌تواند ارزش محسوب می‌شود. اما فرض کنید کسی در گوشه غار و در جایی تنها زندگی می‌کند و هیچ ارتباط و تعاملی با دیگران ندارد، اینجا دیگر پول آن ارزش خودش را ندارد و از دست می‌دهد.

۳. اجمالاً پذیرش عمومی نسبت به آن وجود دارد؛ این پذیرش عمومی ممکن است به واسطه اعطای ارزش از سوی حاکمیت باشد یا یک گروه و جمعی که می‌توانند این ارزش را به پول اعطا کنند. بنابراین لزوماً پول نیازمند تأیید دولت‌ها و حاکمیت‌ها نیستند. حتی ممکن است در یک مرز جغرافیایی یک حاکمیتی پولی را محدود کند و حتی مبادله و خرید کردن توسط آن را ممنوع کند. ولی به واسطه اینکه از سوی یک جمعی دارای ارزش شده و عرف و عقلا هم آن را پذیرفته‌اند، ارزش خودش را از دست ندهد. پس لزوماً اینطور نیست که پول توسط دولت و حاکمیت دارای ارزش شود؛ البته ایجاد محدودیت توسط دولت‌ها و حاکمیت‌ها در کاهش یا افزایش ارزش پول می‌تواند مؤثر باشد.

۴. پول نیازمند به پشتوانه است؛ این پشتوانه ممکن است امور مختلف باشد. این پشتوانه می‌تواند از طلا و نقره باشد یا می‌تواند مؤلفه‌های دیگری که مابه‌ازاء خارجی ندارند، ولی اجمالاً پول‌ها دارای پشتوانه‌اند. حال اگر یک وقت پولی پشتوانه نداشت، آیا می‌توانیم اطلاق پول بر آن کنیم یا نه؟ الان ملاحظه می‌فرمایید بعضی از پول‌هایی که به عنوان دیجیتال یا رمز ارز شناخته می‌شوند، اینها پشتوانه‌ای ندارند. با توجه به مطالبی که ما تا به اینجا عرض کردیم، پول چیزی است که دارای پشتوانه است. امروزه پشتوانه پول طلا و نقره نیست؛ پیوند پول‌های کاغذی با طلا و نقره قطع شده؛ پشتوانه این پول‌ها اموری از جمله منابع طبیعی کشورها، نیروی انسانی ماهر کشورها، قدرت سیاسی و نظامی، قدرت اقتصادی، تولید ناخالص ملی، ذخایر ارزی، مجموعه‌ای از این امور پشتوانه پول قرار گرفته است. این امور هم با اینکه ما به‌ازاء خارجی ندارند، اما در عین حال یک امور واقعی هستند و امور انتزاعی نیستند.

این اموری که عرض کردیم - غیر از مورد اخیر - تقریباً مورد قبول است که پول باید این ویژگی‌ها داشته باشد. در بعضی از امور اختلاف است؛ در جلسه گذشته راجع به وظایف و کارکردهای پول صحبت کردیم؛ آنچه که در این جلسه درباره آن سخن می‌گوییم، ویژگی‌ها و مختصات پول است، یعنی آن چیزهایی که مقوم پول محسوب می‌شوند. البته ممکن است بعضی از این اموری که گفتیم از ذاتیات پول نباشد؛ ما فعلاً نمی‌خواهیم وارد این مناقشه شویم. اینجا ممکن است کسی بگوید بعضی از اموری که شما گفتید، از کارکردهای پول است. ما خیلی نمی‌خواهیم وارد آن بحث شویم و شاخصی را قرار دهیم که این امور ذاتیات پول هستند و این امور از عوارض و امور خارج از ذات هستند؛ این مهم نیست. مهم این است که این امور به هر حال اموری هستند که چه به عنوان ذاتی و چه به عنوان عرض لازم پول شناخته می‌شوند. یعنی باید پول این چیزها را داشته باشد

تا به آن پول بگوییم.

مسئله داشتن پشتوانه هم مورد قبول و وفاق است، هر چند ممکن است بعضی در این مناقشه کنند و بگویند پول می‌تواند پشتوانه هم نداشته باشد که این را در ادامه بیشتر توضیح خواهیم داد. مثلاً ممکن است بگویند عمده این است که یک گروه و نهاد و سازمان و دولتی پول را تضمین کند؛ این تضمین کردن یا نکردن امری غیر از پشتوانه است. آن برمی‌گردد به اینکه مثلاً پول‌های امروزی (اسکناس) آیا خودش مال محسوب می‌شوند یا سند مال هستند؟ این را بعداً بحث خواهیم کرد. پس پشتوانه داشتن یا نداشتن پول هر چند ممکن است مورد بحث باشد، ولی تقریباً همگان بر این عقیده هستند که پول‌های امروزی پشتوانه دارند. وقتی که می‌گوییم پول امروزی یعنی همین اسکناس‌ها؛ هنوز کاری به پول‌هایی که در فضای مجازی هست نداریم. بالاخره تقریباً همه قبول دارند که این پول‌ها پشتوانه دارد، حالا در اینکه پشتوانه‌اش چیست، ممکن است اختلاف نظر باشد.

ب. ویژگی مورد اختلاف

یک مسئله بسیار مهم در مورد پول که بعضاً مورد اختلاف است، مال بودن پول است. اینکه پول لزوماً باید مال باشد یا نه؛ در مورد مالیت پول اختلاف است. آن اموری که اشاره کردیم به عنوان ویژگی‌های پول، تقریباً اختلافی در آن نیست. اما در مورد مالیت پول بحث وجود دارد؛ اجمالاً سه دیدگاه در این رابطه وجود دارد؛ من یک اشاره اجمالی به این مسئله می‌کنم، چون این خیلی مهم است.

دیدگاه اول: برخی عقیده دارند اسکناس و پول‌های امروزی به خودی خود مال نیست بلکه اینها بر وجود مال در جامعه دلالت می‌کند. به عبارت دیگر معتقدند اینها یک سند اعتباری هستند؛ این نظریه طرفدارانی دارد؛ استدلال‌هایی هم دارند. مثلاً می‌گویند آن شرایط لازمی که در مال باید باشد تا صدق عنوان مال بر آن شود، این پول‌ها این شرایط را ندارند؛ اینها خودشان ارزش ذاتی ندارند؛ ارزش ابزاری دارند. آن وقت چون این را مال نمی‌دانند و معتقدند یک سند است، لذا آن پشتوانه کامل و تمام عیار را هم لازم ندارند. پس فی الجمله معتقدند پول باید پشتوانه داشته باشد اما نه اینکه دقیقاً پشتوانه‌اش با ارزش آن یکسان باشد.

دیدگاه دوم: این اسکناس‌ها و پول‌ها خودشان مال هستند، منتهی مال اعتباری هستند؛ مالیت اسکناس و پول با مالیت طلا و نقره فرق می‌کند؛ اینها خودشان مال هستند.

دیدگاه سوم: پول در اقتصاد خرد مال محسوب می‌شود اما در اقتصاد کلان مال محسوب نمی‌شود؛ این در حقیقت می‌شود یک تفصیل در مسئله. اقتصاد خرد یعنی این پول مثلاً در محدوده زندگی یک شخص یا یک نهاد کوچک مثل خانواده یا یک سازمان کوچک یا حتی سازمان بزرگتر، مال محسوب می‌شود. مثلاً وقتی کسی یک میلیون تومان پول دارد، می‌گویند یک میلیون تومان مال دارد. وقتی ما پول را نسبت به اشخاص حقیقی یا حقوقی در نظر می‌گیریم به عنوان مالک، این مال آنها محسوب می‌شود. اما وقتی این را در اقتصاد کلان و در سطح ملی و بین‌المللی ملاحظه می‌کنیم که مثلاً پول چه نقشی در رشد اقتصادی دارد، چه نقشی در افزایش یا کاهش تورم دارد، مسائل اقتصاد کلان را که در نظر می‌گیریم، آن موقع پول به عنوان یک مال محسوب نمی‌شود؛ این می‌رود در دایره مطالبی که قبلاً عرض کردیم.

این مسأله بسیار مهم است که ما بالاخره پول را مال بدانیم یا نه؛ بعضی‌ها مسلّم می‌گیرند که مالیت از مقومات پول و به منزله جنس است. وقتی می‌گوییم از مقومات و به منزله جنس است، یعنی اگر این خصوصیت نباشد اصلاً پول محسوب نمی‌شود. اینجا یک بحث دیگری پیش می‌آید در مورد مال که اصلاً مال چیست؛ مال به چه چیزی اطلاق می‌شود؛ ما باید این را بحث کنیم.

بحث از مال و حقیقت و چیستی مال از دو جهت مهم است؛ هم خودش مستقلاً و رأساً باید ویژگی‌ها و مختصاتش معلوم شود با قطع نظر از پول، اصلاً مال چیست، این هم یک بحث مهمی است که در مکاسب حتماً به خاطر دارید که مرحوم شیخ مفصل درباره آن بحث کردند؛ در کتب فقهی درباره مال و مالیت بحث شده که مال به چه چیزی اطلاق می‌شود. یکی هم به جهت اینکه ببینیم آیا پول باید این ویژگی را داشته باشد یا نه؛ بالاخره بعضی‌ها این را به عنوان جنس پول معرفی کرده‌اند، یا به تعبیر دیگر به منزله جنس دانسته‌اند. اگر ما این را به عنوان جنس بدانیم، باید بدانیم مال چیست؛ یعنی اول جنس پول را بشناسیم و ببینیم مالیت به چه معناست و مفهوم مال و مالیت چیست، اصلاً مال چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد؛ آن وقت ویژگی‌ها و مختصات مال که معلوم شد، ببینیم آیا آن ویژگی‌ها در پول هست یا نه. اگر آن ویژگی‌ها باشد، پول هم مال می‌شود؛ اگر آن ویژگی‌ها نباشد، پول دیگر مال محسوب نمی‌شود. اینکه مال نیست پس چیست، این را عرض خواهیم کرد.

این مطلب هم مسلّم است که مالیت پول به اعتبار خودش نیست؛ مثلاً این کاغذی که روی آن نوشته صد تومان، هزار تومان، ده هزار تومان، جنس همه اینها یکی است. آن کاغذ و هزینه‌ای که صرف چاپ آن می‌شود، هیچ فرقی در صد تومانی و ده هزار تومانی ندارد؛ یک هزینه‌ای صرف کاغذ این اسکناس و چاپ آن می‌شود؛ برخی اقدامات امنیتی که جلوی جعل و تقلب آن را بگیرند، مثلاً هولوگرامی روی آن قرار دهند یا چاپ نامرئی داشته باشند که در نور فقط آن علامت و آرم دیده شود، اینها بسته به میزان اقدامات امنیتی که برای بالا بردن امنیت پول می‌کنند، هزینه‌ها متفاوت شود؛ و الا هزینه‌هایی که برای چاپ ده هزار تومانی یا پنج هزار تومانی می‌شود فرق نمی‌کند. البته این چک پول‌ها اوایل که تولید شدند یک نوع سند بود، خودش پول نبود، اما به مرور خودش تبدیل به پول شده است؛ اینها اسکناس نیست، به اینها چک پول می‌گویند و با اسکناس فرق می‌کند. تراول در واقع چک‌های مسافرتی، اول اسمش چک‌های مسافرتی بود، بعد شد چک پول، حالا دیگر در حقیقت نقش خود پول را ایفا می‌کند؛ از نظر اثرگذاری فرقی بین این چک پول‌ها و اسکناس نیست؛ اما اینها با هم فرق دارند.

علی‌ایحال خود اسکناس ارزش ذاتی ندارد. یعنی مسلماً مثلاً دینار و درهمی که در گذشته با آن مبادله انجام می‌شد و سکه‌ها را در کیسه‌ها می‌ریختند و بذل و بخشش می‌کردند یا با آن خرید انجام می‌دادند، آنها خودش ارزش ذاتی داشت. آن طلائی که در آن به کار رفته بود، نقره‌ای که در آن به کار رفته بود، عیارش هم نوعاً مشخص بود، یا ضربی که روی آن انجام می‌گرفت، اینها به آن پول فلزی ارزش ذاتی می‌داد؛ اما این اسکناس‌ها ارزش ذاتی ندارد. پس این اسکناس‌ها مال حقیقی نیستند؛ یعنی به اجماع مرکب اسکناس مال حقیقی نیست. مال حقیقی که می‌گوییم یعنی مثل طلا و نقره نیست که دارای ارزش ذاتی باشد. اگر هم مال باشند، مال اعتباری هستند.

پس اختلاف در این است که آیا اسکناس مال اعتباری محسوب می‌شود یا نه؛ عرض کردیم عده‌ای معتقدند اسکناس مال اعتباری است و یک عده می‌گویند سند است و مال اعتباری نیست؛ البته این نظر شاید بیشتر بین اقتصاددانان مطرح باشد که

بین اقتصاد خرد و کلان فرق می‌گذارند، معتقدند این در اقتصاد خرد مال است اما در اقتصاد کلان مال نیست؛ خود این هم باید بحث شود که آیا یک شیء و حقیقت می‌تواند دارای دو حیثیت و دو ماهیت شود یا نه. این را باید بحث کرد.

پس دقت بفرمایید ما ملزم هستیم به اینکه ماهیت و حقیقت پول را بدانیم؛ آنچه که تا به حال گفتیم مقدماتی بود برای اینکه این حقیقت و ماهیت معلوم شود؛ اگر از کارکردها و وظایف پول گفتیم، اگر از پشتوانه پول گفتیم، اگر از انواع پول گفتیم، اگر تاریخچه پول را اینجا مطرح کردیم، اینها همه برای این بود که با این موضوع و پدیده آشنا شویم؛ اما چیستی و ماهیت آن هنوز مطرح نشده و این بسیار مهم است. عرض کردم فقیه اگر می‌خواهد به احکام و پرسش‌های پیرامون پول که فراوان است و من چند نمونه‌اش را اینجا عرض کردم، پاسخ بدهد ناچار به ماهیت شناسی مسأله پول است. اقتصاددان ممکن است خیلی به امر ماهیت شناسی پول اهتمام نداشته باشد، چون خیلی کاری به این ندارد که این پول مثلاً مقوماتش و ذاتیاتش و عرضیاتش و اجزاء ماهوی آن چیست. آنچه که برای اقتصاددان مهم است، کارکردهای پول است، فقط تأثیرات پول برای او مهم است. پس ما گفتیم که پول یک ویژگی‌ها و مختصات روشنی دارد که در آنها اختلافی نیست؛ حالا آنها ممکن است بعضی‌هایش از مقومات و از ذاتیات باشند و بعضی‌هایش از عرضیات. حتی بعضی‌ها ممکن است کارکردهای پول محسوب شوند، اما این جهت خیلی مهم نیست؛ حالا پی بردن به ذاتیات یک شیء مشکل یا محال است، خیلی ضرورتی هم ندارد. اما باید در مورد پول مخصوصاً این خصوصیت را تعقیب کنیم و ببینیم این جزء مقومات پول هست یا نه. پول را باید ببینیم آنه مالٌ أم لا؛ خود مال یک داستان و ماجرای مفصلی دارد که دنبال خواهیم کرد.

«والحمد لله رب العالمین»